

Ovo delo je i važan izvor za analiziranje kompleksnog odnosa ravnogoraca prema predstavnicima Srpske vlade na teritoriji okupirane Srbije. Taj odnos nije bio ni jednosmeran ni jednostran, pa se kroz depeše može pratiti kako general Mihailović, ali i njegovi komandanti na terenu doživljavaju snage i vlasti Srpske vlade, posebno posle sloma ustanka u kasnu jesen 1941. godine. Suparnički komunistički – partizanski pokret je takođe značajno zastupljen u ovom zborniku depeša. Niže ravnogorske komande izveštavale su o odnosima, potom borbi sa komunističkim grupama, snazi njihovih jedinica i delovanju na prostoru gde su se susretali. Konačno, u ravnogorskim depešama su zastupljene mnoge epizode iz svakodnevice na okupiranoj teritoriji, što ovaj zbornik dokumenta čini značajnim i za istraživače koji proučavaju teme iz svakodnevnog života okupirane Srbije i Jugoslavije.

Autori Rade Ristanović, Milutin Živković i Miloš Čorbić ovim delom su se dodatno afirmisali kao poznavaoци teme okupirane Srbije i epohe Drugog svetskog rata na jugoslovenskim prostorima. Pored uvodne studije, u kojoj su dali kontekst za razumevanje događaja i vremena, priređivači su uložili trud da dopune spisak kodnih imena čime je dešifrovanje primalaca depeša znatno olakšano. Autori su čitaocima pružili istorijski kontekst u kojem su dokumenta nastala, neophodan za bolje kretanje kroz brojne depeše i komentare koji ih prate.

Posebnu vrednost predstavlja deo posvećen rekonstrukciji i analizi sistema veze JVuO, a što je nužno za razumevanje prijema i slanja depeša, koje su autori složili prema pošiljaocu po hronološkom modelu. Uzimajući u obzir sve navedeno, skloni smo da zaključimo da ova monografija predstavlja značajan doprinos za detaljnije sagledavanje prve dve ratne godine na prostoru okupirane Srbije i uopšte srpskih zemalja okupirane Kraljevine Jugoslavije. Sve navedeno, uz ispravan prateći sadržaj, čini ovu zbirku važnim pomakom u kompleksnijem shvatanju ratne zbilje 1941–1942. kod nas. Smatramo da je to najveći doprinos monografije, posebno u svetlu saznanja da su teme iz Drugog svetskog rata i dalje mesto podela i žučnih debata u našoj javnosti i 80 godina posle tih događaja. Ovaj zbornik depeša ne nastaje sa idejom da reinterpretira činjenice, niti da ponudi „kontra-faktualnu“ istoriju u maniru: „Šta bi bilo kad bi bilo?“ Ideja njegovih sastavljača jeste da ponudi nove poglede na 1941. i 1942.

iz perspektive manje poznatih i manje korišćenih istorijskih izvora. Na ovaj način, Institut za savremenu istoriju se pridružio obeležavanju 80 godina od događaja iz 1941. godine.

Bojan B. Dimitrijević

Jeremy Black, STRATEGY AND THE SECOND WORLD WAR: HOW THE WAR WAS WON, AND LOST, London, Robinson, 2021, 278.

Kao i svaki veliki jubilej, 2021. godina donela je značajan broj historiografskih, ali i publicističkih naslova. S obzirom na dalekosežnost napada Trećeg rajha na Sovjetski Savez, operacija „Barbarosa“ do danas izaziva veliku pažnju naučne zajednice, ali i javnosti generalno. Osim toga, jasno izražene sklonosti „čoveka 21. veka“ sve više se ogledaju u nedostatku vremena, generalnoj nestrpljivosti i uvreženom mišljenju da se za čitanje obimnih knjiga zapravo nema vremena. Kao odgovor na to historiografija, a naročito publicistika, poslednjih godina nudi sve veći broj sažetih i konciznih prikaza određenih fenomena i pojava iz prošlosti, različitog kvaliteta i upotrebne vrednosti. U tom smislu, istoriografi posebno talentovani za pisanje sinteza pronašli su, možda više nego ikada, put do svoje publike. Tako su sinteze, bez obzira na višestruku zahtevnost žanra i posebno izraženu izloženost kritici velikog broja istraživača koji se bave isključivo određenim fenomenima, postale jedan od najpopularnijih historiografskih žanrova.

Džeremi Blek, bivši profesor Univerziteta Ekseter u Engleskoj, a sada viši saradnik Instituta za istraživanje spoljne politike, smeštenog u Filadelfiji u SAD, od 1980-ih godina ima zaista impozantnu bibliografiju. Od spoljne politike Velike Britanije i čitave Zapadne Evrope, preko istorija raznih fenomena kao što su rat, diplomatija ili ropstvo, zatim pojedinačnih državnih istorija, lokalnih tema i istraživanja konkretnih događaja, ovaj istraživač se profilisao u vrlo plodonosnog autora, sposobnog da u kratkom roku sažima rezultate istraživanja, ali isto tako da posmatra globalnu sliku i sa lakoćom donosi dalekosežne zaključke. U tom smislu, pokazao je i sposobnost da određene teme, bez obzira na njihovu naučnu istraženost, iznova preispituje i donosi zaključke ili iznosi tvrdnje, koje čitaoca neprestano teraju na razmišljanje i preispitivanje.

Upravo iz tog ugla treba posmatrati njegovu knjigu *Strategy and the Second World War: How the War was Won, and Lost*, koju je objavila izdavačka kuća Robinson 2021. godine. Blek na samom početku naglašava da je njegov osnovni cilj da ispita strateški pravac država, zatim da pojašni preplitanje politike i strategije, ali i da povrh svega naglasi dinamički uticaj konteksta, koji neretko diktira ratne strategije. Odnosno, osnovna težnja autora ogleda se u želji za povezivanjem što većeg broja različitih fenomena koji su uticali na kreiranje ratne strategije, njene izmene, preformulisanje i evidentne greške. Ovakav pristup oslikava celinu, koja donosi generalne zaključke o manjem ili većem uticaju pojedinačnih tendencija na generalnu strategiju jedne države. U tom smislu Blek insistira na tome da je sinteza vrlo potrebna, jer omogućava da se kroz poznavanje celine uvide red i povezanost u pojedinačnim događajima.

Struktura knjige zasnovana je na hronološko-tematskom principu, u kome dominira hronološka podela. Sastoji se od ukupno osam poglavlja, kojima je u formi zaključka pridodato i deveto. U prvom poglavlju, nazvanom „Projektovanje rata“, autor analizira strateško planiranje rata, disfunkcionalnost međudržavnog poretka u međuratnom vremenu, ekonomske odnose, ali i pojedinačne odnose najvećih sila. Drugo poglavlje, „Strateški šokovi“, Blek je podelio na dva dela, razgraničavajući diplomatske događaje tokom perioda mart–avgust 1939. i vojne operacije u toku proleća 1940. godine. U ovom poglavlju tekst se bazira na analizi taktičkih poteza koje su vukli Nemačka i Japan, kao i razlozima za strategije kojih su se držali SAD, Velika Britanija, Francuska i SSSR. Četvrto poglavlje nazvano je „Nemačka i Japan planiraju nove svetove“ i u njemu se, bez obzira na naslov, ne analiziraju konkretni planovi ove dve sile, već autor kroz preplitanje nacionalnih, rasnih, privrednih, geopolitičkih i drugih faktora nastoji da razume i predstavi kreiranje dalekosežnih politika Osovine, ali i njihove greške u planiranju, koje će u kasnijim fazama rata doći do punog izražaja. Značajnu pažnju posvećuje Velikoj Britaniji i SSSR-u kao državama koje su, nakon poraza Francuske, ostale najznačajniji faktor evropske politike. Naredna tri poglavlja bave se konkretno ratnim strategijama i predstavljaju centralni deo istraživanja. Naime, analizirajući sve faktore koji su uticali na kreiranje ratnih strategija, autor je

težio da predstavi povlačenje poteza od strane sila koje su u tom trenutku imale primat u ratnim operacijama, ali isto tako da predstavi odgovore kontrastrana. U tom smislu pomenuta tri poglavlja podeljena su hronološki i naslovljena u skladu sa vojno-političkim akcijama obe strane. Konkretno, četvrto poglavlje nosi naziv „Odgovor Saveznika 1940–1942“, peto „Odgovor Osovine 1943–1945“, i na kraju šesto poglavlje „Strategija pobeđe Saveznika 1943–1945“. Sedmo i osmo poglavlje predstavljaju dopunu centralnom delu istraživanja i bave se političkim kreiranjem posleratnog sveta. Odnosno, autor je očigledno smatrao da bez toga celina neće biti zaokružena i ova dva poglavlja naslovio je „Strategija posleratnog sveta“ i „Posleratna neslaganja i spekulacije“. Sam tekst završava se Zaključcima, u kojima su sažeti rezultati istraživanja.

Jedan od prvih važnih diskursa koje Blek objašnjava predstavlja samo kreiranje ratnih strategija, odnosno tačku gde prestaje nacionalna ideologija i počinje konkretna ratna strategija. Autor se zatim bavi pitanjem šta se sa strategijama događa pod pritiskom, odnosno u momentima kada „druga strana“ ima primat i vuče poteze. Da li u tom trenutku povučeni potezi nastavljaju da budu strategija u realizaciji ili više prelaze u sferu realpolitičkog delovanja, bez strogog praćenja strategije koja se pod pritiskom može pokazati nerealnom? Osim toga, veoma je važno pitanje koga se autor dotiče u smislu razrađenosti dugoročnih planova Trećeg rajha i Japana, ili nasuprot tome relativno kratkoročnih planova u vreme uspešnih ratnih operacija koje su ove države vodile. Tu je vrlo zanimljiva argumentovana rasprava koju autor koristi vezano za Bitku za Britaniju, Severnoafričku kampanju i povrh svega operaciju Barbarosa. Pitanje (dis)funkcionalnosti saveza Osovine i njene ograničene unutrašnje saradnje, koja po svemu sudeći nije donela previše koristi pojedinačnim potpisnicama, predstavlja važan segment Blekove analize. S druge strane, prikaz približavanja dijametralno suprotnih i u prošlosti politički vrlo različitih činilaca, Velike Britanije i Sovjetskog Saveza, kao i njihove relacije sa Sjedinjenim Američkim Državama, donose zaokruženu celinu u analizi i poređenju unutrašnjih odnosa dva međusobno suprotstavljena bloka. Takođe, autor je značajnu pažnju posvetio realizaciji unutrašnjih izmena u okviru savezničkih armija, kao i različitim faktorima u pripremi i plani-

ranju operacija, kojima su na evropskom kontinentu preuzeli inicijativu i izvojevali konačnu pobedu.

Još jedna izrazito pozitivna strana ovog istraživanja predstavlja međukontinentalni kontekst, kojim Blek sa lakoćom vlada. Naime, nasuprot evrocentričnom ili eventualno evroameričkom poimanju rata, autor bez ikakvih problema na svim relevantnim mestima analizira ugao Japana, zatim odnose Japana i Kine, kao i same strategije ovog dalekoistočnog saveznika Trećeg rajha. Posebno je značajna analiza odnosa Japana i SSSR-a koja se javlja na mnogim mestima, ali i u globalu proteže kroz čitavu knjigu. Ona donosi značajno bolje razumevanje pozicije Sovjetskog Saveza u smislu tumačenja pakta Ribentrop–Molotov, ali i kasnijih krupnih ratnih poteza koje je povlačila ova socijalistička država. Time smo dobili tekst koji kroz svoj evroazijski, a zatim i azijsko-američki kontekst, upotpunjuje dosadašnja istraživanja rata na evropskom kontinentu, koja su se uglavnom završavala na analizi odnosa Evropa–Amerika, bez ulaska u dublju kontekstualizaciju strategije Japana i njegovog indirektnog uticaja na rat u Evropi.

U suštini, osnovna težnja Džeremija Bleka, koja jasno provejava kroz čitav tekst, ogleda se u pokušaju da kontinuitet istorijskog razvoja određene države bude objašnjen geopolitičkom realnošću međuratnog, a zatim i ratnog perioda, i uz njihovo ukrštanje sa ciljevima nacionalne strategije, zatim privrednim i mnogim drugim faktorima, definiše određeni pravac strategije država pojedinačno. Time se dobija prilično raznovrsna slika strateških težnji, ali i geopolitičke stvarnosti, iz diferenciranih uglova različitih svetskih sila. Osim toga, Blek je ovakvim pristupom podstakao na višestruka i višeslojna preispitivanja, pre svega profesionalnih istoričara. Upravo složenost teksta od čitaoca zahteva dobro poznavanje međuratne istorije Evrope, Sjedinjenih Američkih Država i Dalekog istoka. U protivnom, zaključci autora prosečnom ljubitelju istorijske nauke mogu izgledati nejasno ili previše složeno. Ipak, posredi je visok kvalitet i vanredan osećaj za donošenje zaključaka različite vrednosti i naučne „težine“, za čije razumevanje je, u ovom slučaju, neophodno dobro poznavanje ranijih rezultata istorijske nauke.

Radosav Tucović

Dušan Spasojević, GRČKA – RAT ZA NEZAVISNOST, STVARANJE DRŽAVE I PREPOROD NACIJE, Čigoja štampa, Institut za evropske studije, Institut za noviju istoriju Srbije, Fondacija Šaper, Beograd 2021, 416.

U savremenoj srpskoj istoriji nije bilo neobično da se srpske, odnosno jugoslovenske diplomate bave pisanjem i da su mnogi od njih u toku svoje diplomatske karijere ostavili značajne radove iz istoriografije, politike, diplomatske prakse i drugih oblasti. Od Crnjanskog, Dučića, Andrića, preko jugoslovenskih diplomata Arse Milatovića, Mite Miljkovića i Veljka Mićunovića, do naših savremenika Milana St. Protića, Radivoja Cvetićanina ili Borka Stefanovića.

Upravo jedan od takvih srpskih diplomata jeste i Dušan Spasojević, aktuelni ambasador Srbije u Grčkoj, a nešto ranije ambasador u Turskoj. Pre ove, on je objavio svoju prvu knjigu *Između Turske i Evrope, zapisi i svedočanstva između dve diplomatske misije*, u kojoj je dao opise svog diplomatskog delovanja u Turskoj. Podstaknut istorijskim nasleđem zemlje u kojoj je sada na dužnosti i tumačeći grčko-srpske veze u prošlosti, ambasador Spasojević je srpskoj javnosti ponudio knjigu pod naslovom *Grčka – rat za nezavisnost, stvaranje države i preporod nacije*. Reklo bi se, iskorak iz njegovog savremenog diplomatskog iskustva u pravu historiografiju.

Knjiga je imala zavidan publicitet u ovdašnjoj javnosti i već je tokom 2022. godine stiglo i njeno drugo, dopunjeno izdanje. Ovo je umnogome ne samo plod Spasojevićevog truda da svoju knjigu učini vidljivom već i zasluga lepog i lakog rukopisa, koji delo približava i čitaocu koji ne mora da ima posebna znanja o grčkoj prošlosti. Svakako, i plod zainteresovanosti srpske publike za istoriju zemlje u koju rado i svake godine hodočaste ili idu na odmor u velikom broju. Kako, upravo povodom ove knjige reče ugledni profesor Darko Tanasković: „Srbi vole ali ne poznaju Grke“.

Srbi i Grci imaju isprepletenu prošlost u protekla dva veka, od kada su nastale njihove moderne države. U svim ratovima bili smo na istoj strani, borili se uglavnom protiv istih protivnika. Kratak period u epohi Grčkog građanskog rata krajem četrdesetih godina 20. veka bilo je jedino razdoblje neprijateljstva, izazvanog ideologijom komunizma, koji je zahvatio oba naroda. Grci su Srbima bili saveznici i